

Kruipend moerasscherm (*Apium repens*) is een kleine schermbloemige die voorkomt in West-Europa, Zuid-Europa en Midden-Europa en op enkele locaties in Noord-Afrika. Over heel zijn areaal is hij zeldzaam, en is hij opgenomen in de Habitatrichtlijn. Zijn recente verspreiding binnen België en Nederland (van 1975 tot 2007) wordt weergegeven in figuur 1.

Kruipend moerasscherm (*Apium repens*) in bloei, Grote Gat Oostburg, september 2004 (foto: P. Maas).

voor de populatiegrootte tussen 2002 en 2007 varieert bovendien zeer sterk.

In Nederland zijn er sinds 1983 achttien groeiplaatsen bekend; hiervan waren er tenminste vijf slechts zeer kortstondig, en de meeste zeer gering van omvang (Maas, 1999; van Wijngaarden & Maas, 2005). Voor Natura 2000 zijn de drie als meest representatief beschouwde terreinen in ontwerp aangewezen als SBZ, alle gelegen langs kreken in Zeeland. De grootste en meest stabiele vindplaats in Overijssel werd niet opgenomen vanwege het 'kunstmatige karakter' (inmiddels is de situatie daar door natuurinrichting drastisch gewijzigd en is heroverweging op zijn plaats, hetgeen bij de evaluatie in 2015 zou kunnen geschieden). Twee van de aangewezen gebieden zijn in beheer bij een natuurbeschermingsorganisatie, het derde ten dele. De drie populaties laten jaarlijks zéér grote schommelingen zien. De algemene trend sinds 2002 is echter zonder meer negatief. Tabel 1 geeft een overzicht van de grootte, trend, beheer en eigendomsstructuur van de Vlaamse en van de drie Zeeuwse groeiplaatsen binnen de SBZ.

Betekenis van Natura 2000 voor Kruipend moerasscherm (*Apium repens*) in België en Nederland

Anne Ronse, Peter Maas & Wim van Wijngaarden

Binnen België is deze soort beperkt tot het Vlaamse landsgedeelte, waar hij zeer zeldzaam is en op de Rode Lijst vermeld wordt als met uitsterven bedreigd (Ronse, 2006). Binnen Nederland ligt het zwaartepunt van zijn verspreiding in Zeeland en in Overijssel, met daarnaast recente waarnemingen uit Gelderland en Noord-Brabant. Ook in Nederland staat de soort op de Rode Lijst als bedreigd, zeer zeldzaam en sterk afgenomen (van der Meijden et al., 2000). Welke rol kan Natura 2000 voor deze soort spelen?

Huidige verspreiding in België en in Nederland

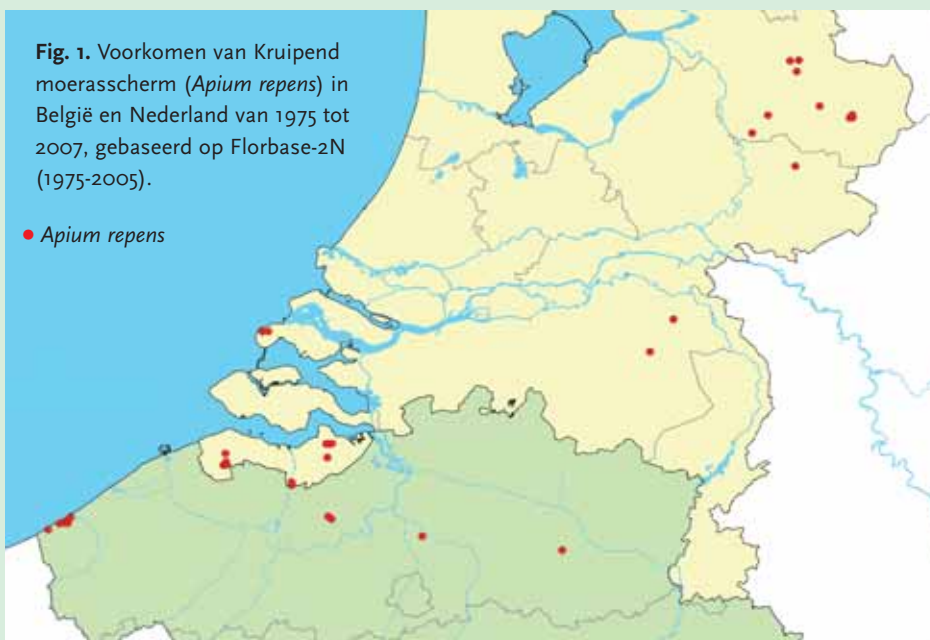
In België zijn er sinds 1983 negen groeiplaatsen bekend die alle in Vlaanderen gelegen zijn, waarvan recentelijk nog vijf. De eigendomsstructuur van de populaties is zeer divers, evenals hun wettelijke bescherming. Alle Belgische populaties liggen in een voor *Apium repens* aangeduide Speciale Beschermingszone (SBZ). De grootte van de populaties loopt sterk uiteen, van enkele vierkante meters tot ongeveer zestigduizend vierkante meter per populatie; de trend

Natura 2000 en het beheer

Voor Kruipend moerasscherm is het gevoerde beheer van cruciaal belang. Bij onaangepast beheer verdwijnt de soort, zoals recent op een aantal Belgische en Nederlandse locaties gebeurd is of dreigt te gebeuren. Deze pionierplant kan slechts gedijen in open of lage vegetaties in permanent vochtige tot natte, matig voedselrijke situaties. Dergelijke open begroeiing kan ontstaan langs oevers van in de winter regelmatig overstromende wateren, of bij begrazing en vertrapping van natte gronden door vee. Bij een optimale begrazingsdruk kunnen dergelijke pionierpopulaties ook op lange termijn behouden blijven, zoals in de Vroente (Herk-de-Stad) waar deze soort al sinds de negentiende eeuw bekend is (Ghysebrechts, 1888). Tijdens de laatste decaden zijn ook groeiplaatsen van *Apium repens* aangetroffen in korte en frequent gemaaide gazons, bijvoorbeeld in tuinen en parken (Schratt-Ehrendorfer, 2001). Dit is het geval voor één Vlaamse vindplaats (Ronse, 2004), terwijl alle andere Belgische populaties worden beheerd door begrazing met paarden,

Fig. 1. Voorkomen van Kruipend moerasscherm (*Apium repens*) in België en Nederland van 1975 tot 2007, gebaseerd op Florbase-2N (1975-2005).

● *Apium repens*

Oeverbeschoeiing ten behoeve van Kruipend moerasscherm (*Apium repens*) in de Vogelkreek, augustus 2006 (foto: W. van Wijngaarden).

runderen of ezels. De Zeeuwse groeiplaatsen werden aanvankelijk allemaal begraaasd door runderen. Waar deze begrazing is weggefallen, wordt geprobeerd de juiste dynamiek te vinden via een maaibeheer. De grootste plek in Overijssel wordt intensief gemaaid.

Idealiter stelt de aanwijzing als Natura 2000-gebied de gebieden fysiek veilig, verhindert ingrepen die de soort kunnen bedreigen, schrijft een adequaat beheer voor en houdt door monitoring een vinger aan de pols. Als basis hiervoor moet er onderzoek voorzien worden voor de bepaling van het optimale beheer, aangezien *Apium repens* hiervoor zeer gevoelig is. Voor dit onderzoek moeten middelen beschikbaar gemaakt worden en bovendien moet er een structurele overdracht van de resultaten naar de terreinbeheerders voorzien worden.

In de praktijk is er nog geen implementatie geweest van Natura 2000. In Nederland is de definitieve aanwijzing van Speciale Beschermingszones voorzien eind 2007; voor Vlaanderen moet deze procedure nog worden opgestart en moeten de instandhoudingsdoelstellingen nog worden opgesteld. In de Nationale Plantentuin van België werd sinds 2002 een onderzoeksproject gestart voor het behoud van plantensoorten die volgens de Habitatrichtlijn beschermd moeten worden. Dit vond plaats zonder vrijmaking van daartoe voorziene budgetten, en helaas ook zonder structureel overleg met de terreinbeherende instanties. Het doorgeven van de inzichten die uit het onderzoek voortvloeien gebeurde ad hoc, naargelang de bestaande contacten. Zo werden in twee Vlaamse kustpopulaties de

negatieve gevolgen van overbegrazing tijdig onderkend en opgevangen; de negatieve trend werd er omgebogen en geeft uitzicht op het herstel van de populaties in hun eerdere staat.

Anders is het gegaan met de groeiplaats van de Vroente, die al eeuwenlang een vrijgeweide is. Doordat er minder grazers op het terrein gelaten werden, verruigde dit gebied sterk, en op enkele jaren tijd is de populatie er gedecimeerd. Aan de basis van het geringe aantal grazers ligt o.a. de sanitaire wetgeving die verbiedt om dieren van verschillende eigenaars op eenzelfde terrein samen te brengen. Een bijkomende moeilijkheid was dat dit gebied ook onder de Vogelrichtlijn valt en dat er vanuit dit standpunt aanvankelijk een voorkeur bestond voor een hogere vegetatie. Recent werd na overleg met de verschillende belanghebbenden besloten om weer het eeuwenoud beheer in te voeren, maar de vraag is in hoeverre deze populatie zich nog kan herstellen.

In Nederland zijn recent speciale maatregelen ten behoeve van *Apium repens* uitgevoerd. In Canisvliet werd parallel aan de bestaande groeiplaats maaiveldverlaging toegepast. De soort heeft er zich inmiddels op enkele kleine plekken gevestigd. De grote oppervlakte van de beweidingseenheid echter maakt dat met name de meest drassige stukken van het gebied minder door het vee betreden worden, waardoor verruiging optreedt. Aan de Vogelkreek is een gedeelte van de oever afgevlakt. Afkalving door golfslag wordt voorkomen door enkele schermen van rijshout. In de luwte van één daarvan heeft zich inmiddels *Apium repens* gevestigd.

Wat is nodig voor een duurzame instandhouding van de soort?

Kruipend moerasscherm is een soort die zeer gevoelig is voor het gevoerd beheer, met name begrazings- of maaibeheer en de waterhuishouding. In de praktijk worden de meeste populaties niet optimaal beheerd, er is integendeel vaak een negatieve trend.

Door natuurinrichting ontstaan nieuwe populaties die het echter niet lang uithouden wegens onaangepast beheer, en zelfs oude populaties worden bedreigd door veranderingen van het beheer. Natura 2000 zou hieraan een oplossing kunnen bieden mits aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan:

- er moet onderzoek verricht worden, waarvan de resultaten teruggekoppeld worden naar de terreinbeheerders;
- op basis hiervan moet een bindend maar flexibel beheerplan opgesteld en uitgevoerd worden; dit moet gekoppeld worden aan beheerpakketten met bijbehorende subsidies;
- hiervoor moet uiteraard eerst een adequaat juridisch kader voorhanden zijn;
- de ontwikkeling van de populatie moet gevolgd worden via monitoring en teruggekoppeld naar het beheerplan.

Uit deze opsomming blijkt het belang van een goed beheerplan, dat juridisch stevig onderbouwd is. In bepaalde gevallen kan het nodig zijn om bestaande wetgeving aan te passen, zoals de sanitaire wet in Vlaanderen die het eeuwenoude systeem van vrijgeweide onwettig maakt.

De op te stellen beheerplannen moeten enerzijds maatwerk per terrein aangeven, anderzijds moet er voldoende flexibiliteit worden ingebouwd om te kunnen ingrijpen bij ongewenste ontwikkelingen. Wanneer daar in de beheerplannen in wordt voorzien,

Tabel 1. De huidige populaties van Kruipe moerascherm in België en Zeeland: grootte, trend, beheer en eigendomsstructuur. De trend werd berekend door combinatie van de ontwikkeling van de totale oppervlakte van de soort op een groeiplaats en van het aantal planten (rameten) per oppervlakte, zoals bepaald door telling of demografische analyse (Ronse et al., 2003). Alleen populaties voorkomend in Speciale Beschermingszones zijn opgenomen.

Oppervlakte van buitenomtrek van populatie
Trend tussen 2002 en 2007:
++ toename met meer dan 20%
+ toename met 10 à 20%
- afname met 10 à 20%
-- afname met meer dan 20%
= toename of afname met minder dan 10%

Gebied	Gekend sinds	Opp. groeiplaats in 2006 (m ²)	Trend	Beheer	Eigendom
Vlaanderen					
Groenendijk, Oostduinkerke	2006 (1950)	2	+	Begrazing	Gewest
Houtsaegerduinen, De Panne	2000 (1954)	5	+	Begrazing	Gewest
Ter Yde, Oostduinkerke	1957	12.000	--	Begrazing	Particulier
Vrijbroek, Mechelen	1985	60.000	=	Maaïen	Provincie
Vroente, Herk-de-Stad	1890	350	--	Begrazing	Stad
Zeeland					
Canisvliet, Sas van Gent	1983	14.000	-	Begrazing	Staatsbosbeheer
Vogelkreek, Hengstdijk	1983 (1937)	20	--	Begrazing/maaiën	Staatsbosbeheer/particulier
Groote Gat, Oostburg	2001	250	--	Begrazing	Het Zeeuwse Landschap

kunnen allerlei moeizame vergunningsprocedures worden voorkomen en kan snel het beheer worden aangepast. Al bij het opstellen hiervan worden belanghebbenden als de terreinbeheerders, het waterschap en de agrarische sector betrokken. Ook van hen zal de nodige flexibiliteit worden gevraagd om het voortbestaan van *Apium repens* te kunnen garanderen.

Literatuur

Florbase-2N (1975-2005) – is een bestand met plantensoort-waarnemingen op 1 x 1 kilometer-hokniveau. Het bestand bestaat uit gegevens van provincies, particulieren, terreinbeherende organisaties en instituten en wordt beheerd door FLORON.

Ghysebrechts, L., 1888. Nouvelles additions à la florule des environs de Diest. Bull. Soc. Roy. Bot. Belg. 27 (2): 14-22.

Maas, P.A., 1999. Het voorkomen van *Apium repens* (Jacq.) Lag. (Kruipe moerascherm) in Nederland. Gorteria 25: 10-17.

Meijden, R. van der, B. Odé, C.L.G. Groen, J.P.M. Witte & D.Bal, 2000. Bedreigde en kwetsbare vaatplanten in Nederland. Basisrapport met

voorstel voor de Rode Lijst. Gorteria 26(4): 85-208.

Ronse, A., 2004. De huidige en vroegere verspreiding van *Apium repens* in België. Dumortiera 83: 5-14.

Ronse, A., 2006. *Apium repens*. In: Van Landuyt, W., I. Hoste, L. Vanhecke, L. Van den Bremt, W. Vercruysse & D. De Beer. Atlas van de flora van Vlaanderen en het Brussels Gewest. Instituut voor natuur- en bosonderzoek, Nationale Plantentuin van België & Flo.Wer: 151-152.

Ronse, A., O. Raspé & L. Vanhecke, 2003. The conservation biology of creeping marshwort (*Apium repens*) in Belgium. In: J. Rammeloo & A. Bogaerts (eds.), EuroGard III, Third European Botanic Gardens Congress, Abstracts, 21-26 July 2003: 45.

Schratt-Ehrendorfer, L., 2001. *Apium repens* (Apiaceae) – eine botanische Homestory über eine in Österreich vom Aussterben bedrohte Art. Neulreichia 1: 79-83.

Wijngaarden, W. van & P.A. Maas, 2005. Kruipe moerascherm (*Apium repens*): stand van zaken in Nederland, België en Engeland. <http://www.floron.nl/downloads/ApiumrepVaria2005.pdf>

Summary

How can Natura 2000 provide good management for *Apium repens* in Belgium and The Netherlands

Creeping marshwort (*Apium repens*) is a rare species listed in the European Habitat Directive in Annex II and IV. Its presence and trend in Belgium and in The Netherlands is shortly presented, as well as its ecology. This species is very sensitive to grazing or mowing as well as to the soil water management. A discussion is developed on how the optimal management can be achieved by Natura 2000, based on the experiences that the authors have had with the management of the sites with the species.

Dankwoord

De verspreidingskaart (fig. 1) werd opgesteld aan de hand van gegevens uit Floradatabank (toelating 2000-wvl-11) voor wat betreft de Vlaamse gegevens en van Florbase voor de Nederlandse gegevens, aangevuld met persoonlijke gegevens. De auteurs danken Marcel Verhaegen, Wout van der Slikke en Bart Vreeken voor het maken van deze figuur en ook Els Martens (ANB) voor het geven van commentaar op de tekst.

Dr.ir. A. Ronse
Nationale Plantentuin van België
Domein Bouchout
B-1860 Meise
e-mail: anne.ronse@br.fgov.be

P. Maas
Stichting Landschapsbeheer Zeeland
Postbus 286, 4460 AR Goes
e-mail: peter.maas@slz.landschapsbeheer.nl

Drs. W. van Wijngaarden
Provincie Zeeland
Postbus 165, 4330 AD Middelburg
e-mail: w.v.wijngaarden@zeeland.nl

De Vroente is een eeuwenoude vrijgeweide waar Kruipe moerascherm (*Apium repens*) al sinds de negentiende eeuw aanwezig is (foto: A. Ronse).